

Öğretim Görevlisi
 Abdulbasit KUŞÇA
Dicle Üniversitesi
Lecturer, Dicle University
abdulbasitkusca@hotmail.com

HZ. ÖMER'İN HADİS RİVÂYETİNİ SINIRLAMASI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A STUDY ON HADITH NARRATION
RESTRICTION BY HADRAT 'UMAR

ARTICLE INFORMATION MAKALE BİLGİSİ

Research Article | **Article Type** **Makale Türü** | Araştırma Makalesi

25.04.2025 | **Date Received** **Geliş Tarihi** | 25.04.2025

28.06.2025 | **Date Accepted** **Kabul Tarihi** | 28.06.2025

Ethical Statement | Ethical rules were followed during the preparation of this study

Etik Beyanı | Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur

Yes - Turnitin - intihal.net | **Plagiarism Checks**

Benzerlik Taraması | Yapıldı - Turnitin - intihal.net

No conflict of interest declared | **Conflicts of Interest**

Çıkar Çatışması | Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

No funds, grants, or other support was received | **Funding**

Finansman | Fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.

[CC BY NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

| **License**

Lisans | [CC BY NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

| **Open Access**

Author Contributions | The authors contributed equally to the work.

Yazar Katkıları | Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkıda bulunmuştur.

Ethics Committee Approval | The study subject does not require ethics committee permission.

Etik Kurul Onayı | Çalışma konusu etik kurul iznini gerektirmemektedir.

HZ. ÖMER'İN HADİS RİVÂYETİNİ SINIRLAMASI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

ÖZET

Hiz. Peygamber'in (s.a.s.) sünneti, İslâm dininin ikinci temel kaynağı olmasının yanı sıra, Kur'ân-ı Kerîm'in en önemli tefsiri ve pratik uygulama alanıdır. Nitekim Kur'ân'da yer alan bazı âyetlerin doğru biçimde anlaşılması ve hayata geçirilmesi, çoğu zaman Hiz. Peygamber'in açıklama ve uygulamaları olmadan mümkün olmamaktadır. Bu bağlamda, İslâm'ın tüm yönleriyle öğrenilmesi ve yaşanması açısından sünnetin bilinmesi büyük önem arz etmektedir. Hiz. Peygamber'in, ashâbını hadisleri ezberlemeye, anlamaya ve sonraki nesillere aktarmaya teşvik etmiş olması da bu önemin bir göstergesidir. Onun bu yöndeki teşvikleri, sözlerinin doğru anlaşılması ve yaşanabilir kılınması açısından sahâbenin sorumluluğunu artırmıştır. Bununla birlikte, Hiz. Peygamber'in hadis rivâyetini teşvik eden tutumuna rağmen, vefatının ardından bazı sahâbilerin çok sayıda hadis rivâyet eden diğer sahâbileri eleştirdikleri ya da rivâyetlerini sınırlandırmalarını istedikleri yönünde bazı rivayetler mevcuttur. Özellikle Hiz. Ömer'in hadis rivayetine sınırlamalar getirdiğini bildiren rivayetler, bu konuda dikkat çekici bir tartışma alanı oluşturmıştır. Bir yandan hadislerin rivayet edilmesi teşvik edilirken, diğer yandan rivayetlerin yasaklandığı ya da sınırlandırıldığına dair rivayetlerin bulunması, bu meselenin hem çelişkili hem de çok boyutlu bir tartışma konusu haline gelmesine neden olmuştur. Bu çalışmada, özellikle Hiz. Ömer'in hadis rivayetine yasakladığına dair rivayetler mercek altına alınmakta; rivayetler arasındaki çelişkiler, farklı yaklaşımlar ve tarihsel arka planı detaylı bir şekilde analiz edilmektedir. Hadis rivayetinin tarihi süreç içerisindeki gelişimi, bu tür rivayetler bağlamında ele alınarak, söz konusu uygulamaların dayandığı gerekçeler, toplumsal ve siyasal bağlamlar ışığında değerlendirilmektedir. Böylece, hadis rivayetinin teşvik ve sınırlandırma boyutları arasında görülen farklılıkların, dönemin şartları ve dinî otoritenin korunması gibi saiklerle şekillenmiş olabileceği sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Hiz. Ömer, Rivayet, Sınırlama.

A STUDY ON HADITH NARRATION RESTRICTION BY HADRAT 'UMAR

ABSTRACT

The Sunnah of the Prophet (s.a.s.), besides being the second fundamental source of Islam, is the most important exegesis and practical application of the Holy Qur'an. As a matter of fact, the correct understanding and realisation of some verses in the Qur'an is often not possible without the Prophet's explanations and practices. In this context, it is of great importance to know the Sunnah in terms of learning and living Islam in all its aspects. The fact that the Prophet encouraged his companions to memorise, understand and transmit hadiths to the next generations is an indication of this importance. His encouragement in this direction has increased the responsibility of the Companions in terms of the correct understanding of his words and making them livable. However, despite the Prophet's attitude encouraging the narration of hadith, there are some narrations that after his death, some of the Companions criticised other Companions who narrated a large number of hadiths or asked them to limit their narrations. In particular, the narrations reporting that Hadrat 'Umar imposed restrictions on the narration of hadiths have created a remarkable area of debate on this issue. On the one hand, while the narration of hadiths was encouraged, on the other hand, there are narrations that the narrations were prohibited or limited, which caused this issue to become a contradictory and multidimensional debate. In this study, especially the narrations that Hiz. Umar banned the narration of hadith are examined; the contradictions between the narrations, different approaches and the historical background are analysed in detail. The development of hadith narration in the historical process is discussed in the context of such narrations, and the justifications of these practices are evaluated in the light of social and political contexts. Thus, it is concluded that the differences between the encouragement and restriction dimensions of hadith narration may have been shaped by motives such as the conditions of the period and the protection of religious authority.

Keywords: Hadith, Hiz. Umar, Narration, Limitation.

1. GİRİŞ

Hz. Ömer b. el-Hattâb (ö.23/644), İslâm tarihinin erken döneminde sadece siyasi bir lider değil, aynı zamanda dini ve ilmi konularda da etkin bir şahsiyet olarak öne çıkmıştır. Onun halifeliği döneminde hadis rivayetine dair bazı sınırlamalar getirdiğine ilişkin çeşitli rivâyetler kaynaklarda yer almaktadır. Bu rivayetler, hem hadis ilmi hem de İslâm düşüncesi açısından önemli tartışmalara konu olduğu tespit edilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Hz. Ömer'in hadis rivayetine yönelik tutumunu ortaya koyan rivayetleri sened ve metin açısından tahlil ederek, bu rivayetlerin tarihi ve ilmi arka planını ortaya koymaktır. Söz konusu rivayetlerde yer alan ravilerin güvenilirlikleri incelenecek; metinlerin akla ve tarihi verilere uygunluğu değerlendirilecektir. Ayrıca, bu tür rivayetlerin tarihsel süreçte hadis otoriteleri tarafından nasıl yorumlandığı da ele alınacaktır.

Bu bağlamda, çalışmada üzerinde duracağımız ve ayrıntılı bir tahlile tabi tutacağımız başlıca rivayetler şunlardır:

Birincisi; Hz. Ömer, Irâk'a yolcu ettiği Ka'b b. Karaza'dan (ö.?) gittiği yerde hadis rivayet etmemesini veya azaltmasını istediğine dair rivayetlerdir.

İkincisi; Hz. Ömer'in fazla hadîs rivâyet ettikleri için Abdullah b. Me'sûd (ö.32/652), Ebû'd-Derdâ (ö.32/652) ve Ebû Zer'in (ö.32/653) Medîne dışına çıkmalarına izin vermediğini bildiren rivâyetlerdir.

Bütün bu rivâyetler Hz. Ömer'in hadîs rivâyetine karşı çıkarak olumsuz bir tavır takındığını göstermektedir. Hz. Ömer, kendisinden önce selefi Ebû Bekir (ö.13/634) gibi, Hz. Peygamber'le uzun bir süre sohbetinin bulunmasına ve ondan çok sayıda hadis işitmesine rağmen çok sayıda hadis rivayet eden sahâbîler (muksirun) arasında yer almamaktadır (Talat Koçyiğit, 2013, s.172). O, daha çok adaletiyle ön plana çıkmış büyük sahâbîlerden biridir. Adalet mevzusunda göstermiş olduğu duyarlılıktan dolayı kendisine Ömerü'l-Âdil, denilmiştir. Hakla bâtılı, doğru ile yanlış ayırt etme sezgisi ve kabiliyetinden dolayı da Ömerü'l-Fârûk olarak nitelenmiştir. Hilâfeti döneminde karşılaştığı ihtilaflı meselelerin bazılarını Kur'ân'ı referans alarak çözerken, Kur'ân'da cevabını bulamadığı birçok meseleyi de Hz. Peygamber'in Sünnet'ine müracaat ederek halletmeye çalışmıştır. Kur'ân'ın mantalitesini iyi bilen ve sünneti içselleştiren Hz. Ömer'in azımsanmayacak derecede görüşleri Kur'ân tarafından onaylanarak tey'it edilmiştir (Bünyamin Erul, Sahabenin Sünnet Anlayışı, 1997, s.385). Buradan hareketle, Hz. Ömer gibi bir şahsiyetin sünnete dair rivayetlerin azaltılmasını emrettiğini veya yasakladığını bildiren rivayetlerin incelenmesi gerekmektedir. Zira bu rivayetler olduğu gibi kabul edildiği takdirde sünnetin yok olması ve gelecek nesillere aktarılmasına mani olunması gibi birçok mahzuru getirir ki, Hz. Ömer gibi birisinin böyle bir davranışta bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla bu tür rivayetlerin üzerinde durmak, tarihi süreçte nasıl algılandığına temas etmek ve bu hususla ilgili yapılan değerlendirmelere yer vermek gerektiğini düşünüyoruz.

2. KONUyla İLGİLİ RİVAYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1.Birinci Rivayetin Tahlili:

Bu rivayet Hz. Ömer'in, hilafeti döneminde bir grup Ensâr'ı Kûfe'ye yolcu ederken onlara verdiği talimatını ihtiva etmektedir. Söz konusu rivayet hem erken dönemde hem de geç dönemde yazılan birçok kaynakta yer almaktadır. Başta Dârimî (ö.255/869) olmak üzere, İbn Mâce (ö.273/887), Tahâvî (ö.321/933), Mehâmilî (ö.330/942), Hâkim en-Nîsâbûrî (ö.405/1014) ve Süyûtî (ö.911/1505) gibi alimler eserlerinde söz konusu rivayeti zikretmişlerdir (Dârimî, 2012,

c.1, s.60; İbn Mace, c.1, s.20; Tahâvî, 1415, c.15, s.316; Mehâmilî s.238; Hâkım, en-Nisâbûrî, c.I, s.183; Süyûtî, c.15, s.784). Ancak biz burada konuyla ilgili adı geçen kaynaklardaki tüm rivayetleri zikretmeyeceğiz. Zira bu rivayetler lafız açısından farklılık arz etse de, mana ve muhtevaları aynıdır. Dolayısıyla biz burada sadece bu rivayetin ilk geçtiği kaynak olan Dârimî'nin Sünen'ini dikkate alacak ve rivayetin formunu bu kaynaktan vermekle yetineceğiz.

Dârimî, Sünen'inde bu konuyla ilgili iki rivayet nakletmektedir.

Birincisi: Bize Sehl b. Hammâd haber verdi. O, Şu'be'den rivayet etti. Şu'be, Beyân'dan nakletti. Beyân, Şa'bî'den, Şa'bî ise, Karaza b. Ka'b'dan rivayet etti. Karaza b. Ka'b dedi ki : “ Ömer (r.a.) bir grup Ensar'ı Medîne'den Kûfe'ye yolcu ettiği sırada şöyle dedi: “ Biliyor musunuz, sizi niçin uğurladım?”. Dedik ki; Ensar'a hürmetten dolayı.” Ömer: Ben size bir hususu anlatmak için beraberinizde yürüdüm, siz, Kur'ân'ı okurken dilleri hurma ağacının titremesi gibi titreyen bir topluluğa gidiyorsunuz. Sakın, Rasulullah'ın (s.a.s.) hadisleri ile onları Kur'ân'dan alıkoymayın. Bu konuda ben sizin ortağınızım dedi.” Karaza, “ Ömer'in bu uyarısı üzerine ben, hiçbir hadis rivayet etmedim. Halbuki arkadaşlarım gibi benim de, işittiğim hadisler mevcuttu, demiştir (Dârimî, c.1, s.60).

İkincisi: Bize Yezîd b. Hârûn haber verdi ve dedi ki, bize Eş'as b. Sevvâr, Şa'bî'den, Şa'bî de, Karaza'dan nakletti. Karaza dedi ki: Ömer b. el-Hattab Ensar'dan bir grup insanı Kûfe'ye gönderdi. Beni de onlarla birlikte gönderdi. Ömer bizi yolcu ederek bizimle beraber yürümeye başladı nihayet Sırar denilen yere geldi ayaklarındaki tozu silkelemeye başladı. Sonra şöyle dedi: “Siz, Kufe'ye gidiyorsunuz ve orada Kur'ân'ı fıkırdatarak okuyan bir toplulukla buluşacaksınız. Onlar, Hz. Muhammed'in ashabı geldi, Hz. Muhammed'in ashabı geldi diyerek size gelecekler ve size hadis soracaklar. Biliniz ki abdestin en mükemmeli, azaları üçer defa yıkamaktır. Ancak iki defa da kâfi gelir. İyi dinleyin siz Kufe'ye gidiyorsunuz ve orada Kur'ân ile uğuldayan bir toplulukla karşılaşacaksınız. Onlar, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) ashabı geldi, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) ashabı geldi deyip sizin yanınıza gelecek ve size hadis soracaklar. Dolayısıyla siz de, hadis rivayetini azaltınız.” Karaza, bunun üzerine “ilim meclislerinde hadis zikredilirdi ancak ben içlerinde en iyi belleyen olduğum halde, Hz. Ömer'in talimatından dolayı susardım” demiştir (Dârimî, c.1, s.60).

Birinci rivayetin senedinde; Sehl b. Hammâd, Şu'be, Beyân, Şa'bî ve sahabi Karaza b. Ka'b isimli raviler bulunmaktadır. Sehl b. Hammâd (ö.208/824): İmam Müslim'in (ö.261/875) Sahih'indeki ravileri arasında yer almaktadır. Bir çok alim rivayetlerinin sahih olduğunu belirtmiştir (İclî, c.I, s.439). Şu'be (ö.160/776): Kütüb-i Sitte'de çok sayıda rivayetleri bulunmaktadır. Hadis alanındaki bilgisinden dolayı kendisi “emirü'l-mü'minin fi'l-hadis” şeklinde nitelenmiştir (İbn Hacer el-Askalânî, s.266). Beyân b. Bişr (ö.?): Tevsik edilmiş hafız ve sebt biridir. Şa'bî (ö.104/722): Tabiînin büyüklerindendir. Güvenilirliği ve rivayetlerinin ihticaca elverişli olduğu konusunda ittifak bulunmaktadır (İbn Hacer el-Askalânî, s.129). Karaza b. Ka'b (ö.?): Hazrec kabilesine mensup sahabî bir zattır. Bedir dışında diğer savaflara iştirak etmiştir. Hz. Ömer'in Kûfeye gönderdiği eğitim-öğretim heyeti arasında kendisi de yer almıştır. Rey şehrinin fethi onun eliyle gerçekleştiği ifade edilen Karaza'nın, Hz. Ali (ö.40/661) hilafetinde vefat ettiği belirtilmiştir (Gamrî, c.II, s.423). Ancak İbn Hacer el-Askalânî (ö.852/1449), hicrî 50 civarında Hz. Muâviye'nin (ö.60/680) hilafetinde Muğire b. Şu'be (ö. 50/670) Kûfe valisi olduğu sırada vefat ettiğini ifade etmiştir (İbn Hacer, el-Askalânî, c.VII, s.114).

Diğer rivayetin senedinde ismi geçen ortak raviler dışında şu raviler yer almaktadır. Yezîd b. Hârûn (ö.206/222): Hakkında çok sayıda ta'dil edici ifadeler bulunan sika ve sebt biridir(el-Bâcî, c.III, s.1235). Eş'as b. Sevvâr (ö.130/748): Onunla ilgili farklı değerlendirmeler

bulunmaktadır. Sika olduğunu kabul edenler olduğu gibi, zayıf olduğunu söyleyenler de mevcuttur (İclî, c.I, s.232; Mizzî c.III, s.319).

Bu bilgilerden hareketle her iki rivayetin senedindeki ravilerin güvenilir oldukları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla söz konusu rivayetlerin sened açısından sağlam oldukları kanısına varılmıştır.

Rivayette geçen '*Kur'ân'ı okurken dilleri hurma ağacının titremesi gibi titreyen*' şeklinde tercüme ettiğimiz *لهم دوي بالقران كدوي النحل* ifadesinin yerine, bir rivayette *لهم دوي بالقران كدوي النحل* (Kur'ân okuduklarında arı vızıltısı gibi ses çıkardıkları) ifadesi bulunmakta, diğer bir rivayette ise *للقران في صدورهم هزيز كهزيز الرجل* (ateşte kaynayan tencere gibi Kur'ân için gönülleri fokur fokur kaynayan) ifadesi yer almaktadır (Gamrî, c.II, s.423).

Her üç ifadenin anlamca birbirine yakın olduklarını düşünüyoruz. Bu ifadelerden; onların Kur'ân ile meşgûl oldukları, bütün mesailerini Kur'ân'a harcadıkları ve Kur'ân'ı okumaya çok hararetli ve pek düşkün oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim Sindî (ö.1138/1726) de, İbn Mâce'nin Sünen'i üzerine yazdığı hâşiyesinde son ifadenin; onların Kur'ân'a yöneldiklerini ifade ettiğini belirtmektedir (Muhammed b. Abdulhâdî es-Sindî et-Tettevî, c.I,s.16). Rivâyetlerin muhtevaları incelendiğinde, birinci rivâyette, hadis rivâyetinin tamamen yasaklandığı görülürken, ikinci rivâyette ise hadis rivayetinin azaltılmasının istenildiği anlaşılmaktadır.

Dârimî, Sünen'inde her iki rivâyeti 'hata yapma endişesiyle fetvâ vermekten korkan kimse' bâbında zikretmiştir. Sünen'in şârihi Gamrî (ö.?), buradaki 'fetvâ vermekten' maksat hadis rivâyeti olduğunu, zira bu bâbta hata yapma endişesiyle hadis rivayetinden çekinen sahâbe ve tâbiünden çok sayıda örneklere yer verildiği söylemektedir (Gamri, c.II, s.413).

Rivayetleri bab başlıkları altında vermenin bir nevi yorum olduğundan Dârimî'nin böyle bir başlıkta bu rivayetlere yer vermesi, Hz. Ömer'in uyarısının en önemli nedeninin 'hadis rivayetinde hata yapma endişesi olduğunu ifade etmeye çalıştığı' söylenebilir. Bununla birlikte, Dârimî, rivayetleri verdikten sonra rivayetlerde geçen "hadis" ifadesinden kasıt Rasulullah zamanındaki olaylarla ilgili hadisler olduğunu, sünnet ve farzlarla alakalı hadisler olmadığını söylemektedir. Yani Hz. Ömer'in rivayetini yasakladığı, bütün hadisler değildir, bilakis teşri' değeri bulunmayan ve Hz. Peygamber'in fizikî evsafına dair veya daha çok bir beşer olarak yaptıklarını bildiren ya da gazveleriyle ilgili olan hadislerdir (Dârimî, c.1, s.60). Zira Hz. Peygamber'in (s.a.s.) muhabbeti ve sevgisi ashabının gönlüne o kadar yerleşmişti ki, ashab, onun sadece teşri' gerektiren sözlerini ve fiillerini nakletmekle yetinmemiştir. Aksine teşri' değeri bulunmayan günlük hayatındaki konuşmalarına ve bir beşer olarak yaptığına, hatta onun peygamberlikten önceki söz ve fiillerine de büyük bir değer atfetmiştir. Teşri' değeri bulunan haberler gibi bunları da rivayet sahasına çıkarmıştır. Bunun neticesinde hadis sayısında bir artış meydana gelmiş ve hafızanın büyük bir yük altına girerek hata yapması ve yanılması tabii karşılanmıştır. Bu durumda Hz. Ömer'in hafızanın yanılma ihtimalini göz önünde bulundurarak sünnetin de, Kur'ân gibi öğrenilmesini tavsiye etmekle birlikte dinî boyutu bulunmayan ve teşri' gerektirmeyen hadislerin rivayetini sınırlandırmak maksadıyla böyle bir tavsiyede bulunma ihtiyacı hissetmiştir. Yani Hz. Ömer'in talimatı teşri' içerikli olmayan, Hz. Peygamber zamanındaki olay ve hâdiselerle ilgili rivayetlere yöneliktir. Dinî mahiyeti bulunan hadislere değildir. Dolayısıyla Hz. Ömer'in bütün hadislerin rivayetini yasaklaması düşünmek mümkün değildir. Bilakis o sünnetin öğretilmesini teşvik etmiştir. Nitekim sahâbî Ebû Mûsâ el-Aş'arî (ö.42/662), Hz. Ömer'in hilafeti döneminde Basra'ya vâli olarak atandığında Basra halkına şunu demiştir: "Ömer b. el-Hattâb beni size, Rabb'inizin Kitab'ını ve Peygamberinizin sünnetini öğretmek için gönderdi (Dârimî, c.I, s.91). Bu yoruma göre, bütün hadisler aynı derecede

değerlendirilmemektedir. Sünnet muhtevalı olanlar ve olmayanlar şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Bu da hadisle sünnetin eş değerde olmadığını ifade etmektedir. Aralarında içlem ve kaplam ilişkisi bulunmaktadır. Yani bütün sünnetler hadistir, ancak bütün hadisler sünnet değildir. Zaten İmâm Şâfiî'den (ö.204/820) önce bu anlayış hâkim idi. Şâfiî'den sonra sünnet ile hadis özdeşleşmiştir.

Rivayetlerin muhtevâsından yola çıkarak Hz. Ömer'in yeni kurulmuş Kûfe gibi bir belde ve belki de yeni müslüman olmuş bir halk için gönderilen irşat ve eğitim ekibinden öncelikli olarak Kur'ân'ın iyi öğretilmesi, dinî değeri bulunmayan rivayetlerle onları Kur'ân okumaktan alıkoymamaları amacıyla böyle bir uyarıda bulunma gereği duyduğu söylenebilir. Buna göre Hz. Ömer muhataplarının durumunu dikkate alarak bir eğitim-öğretim politikasını takip etmiştir. Bu husus, dinî hiyerarşide Kur'ân'ın sünnetten önce olduğunu akla getirmektedir. Dolayısıyla sünnetin Kur'ân'a hükmetmesi veya onu neshetmesi bu düşünceye göre mümkün görünmemektedir. Yahut Hz. Ömer gönderdiği heyetin hadis rivayeti ile fazla meşgul olmaları halinde esas görevleri olan halkın irşad hizmetinin aksayacağı ve halkın irşad sahasındaki istifadelerinin gevşeyeceği endişesinden dolayı heyetin rivayetle fazla meşgul olmalarını istemiştir. Kısaca Hz. Ömer'in böyle bir talimatta bulunmasının üç temel nedeni olduğunu söyleyebiliriz:

1. Hadis rivayeti hususunda dikkatli olmak ve ihtiyatı elden bırakmamak.
2. Kur'ân okumaya çok istekli ve pek düşkün olan bir topluluğu teşri değeri bulunmayan haberlerle Kur'ân okumaktan alıkoymamak.
3. İrşad hizmeti için gönderilen heyetin rivayetle fazla meşgul olup esas görevlerini ihmal etmemesi.

Kütüb-i Sitte imâmları arasında bu konuya sadece İbn Mâce temas etmiştir. İbn Mâce, Sünen'inde bu rivâyetlerden ikincisine yer vermiş ve bu rivayet onun teferrüd ettiği rivayetlerden sayılmıştır. İbn Mâce, söz konusu rivayeti 'Hz. Peygamber'in hadisleri konusunda dikkatli olmak, ihtiyatlı davranmak' babında zikretmiştir (İbn Mace, c.I, s.20) Sünen'in şarihleri bab başlığını da dikkate alarak rivayetin iki şekilde anlaşılmasının mümkün olduğunu ifade etmişlerdir.

Birinci ihtimal; Hz. Peygamber'den hadis rivayet etmek son derece önemli ve dikkat gerektiren bir meseledir. Dolayısıyla hadis rivayeti ve hıfzı konusunda henüz ehliyeti sabit olmayan bir topluluğa istekli olduklarına kanaat getirerek çok hadis rivayet etmek isabetli bir tavır değildir. Bu yoruma göre, Hz. Ömer şunu demek istemiştir: Yalnızca kesin olarak bildiğiniz ve hıfzettığınız hadisleri rivayet ediniz. Sakın bu insanların size olan sevgisini düşünerek onlara çok hadis rivayetinde bulunmayınız; bu sizi rivayet konusunda gevşekliğe sevk etmesin. İlgili rivayeti bu şekilde anlamak ve yorumlamak bab başlığına daha uygun düşmektedir (Muhammed b. Ali b. Adem b. Musa, c.I, s.396).

İkinci ihtimal ise, yeni müslüman olmuş, henüz Kur'ân'ı tam belleyememiş ve içselleştirememiş bir topluluğa çok hadis rivayet etmek faydadan çok zarar vermektedir. Bu, onların Kur'ân'ı öğrenmelerine engel olabileceği gibi zihinlerinin karışmasına da neden olabilir. Böyle bir topluluk, Kur'ân'ı tam manasıyla kavrayamadığı için, Kur'ân ayetlerini hadislerle karıştırabilir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde hadislerin resmi olarak Kur'ân gibi kayda geçirilmemesinin başlıca nedenlerinden biri de Kur'ân'ın hadislerle karıştırma tehlikesinin bulunmuş olmasıdır (Muhammed b. Ali b. Adem b. Musa, c.I, s.396).

Yukarıdaki açıklamalardan; Hz. Ömer'in hadis rivayetini iki sebebe binaen yasakladığı anlaşılmaktadır:

a) Kendilerine heyet gönderilen toplumun henüz hadis almaya hazır olmamaları ve hadislerin hıfzı ve rivayeti konusunda ehliyeti bulunmamalarıdır. Hz. Ömer burada söz konusu muhatapları göz önüne alarak onların durumuna uygun bir tutum sergilemiştir. Bu husus her iki tarafın yani hem alıcının hem de vericinin hadis rivayeti konusunda ehliyetinin bulunmasının gerekliliğini göstermektedir.

b) Hadislerle iştigalin Kur'ân öğrenimine mani olacağı düşüncesidir. Buna göre öğrenme konusunda öncelik Kur'ân'a verilmelidir, Kur'ân iyi bir şekilde öğrenildikten sonra ikinci sırada yer alan ve Kur'ân'ın bir nevi tefsiri ve açıklaması olan hadis bilgisine geçilmelidir. Söz konusu rivayetleri eserinde zikredenlerden de biri Ebû Ca'fer et-Tahâvî'dir (ö.321/933). Tahavî, ihtilâfü'l-hadise dair yazdığı Müşkilü'l-Asâr isimli eserinde bu rivayetlerle ilgili şunu söylemektedir: Hz. Ömer'in rivayetini yasakladığı veya rivayetinin azaltılmasını talep ettiği hadisler, insanları Kur'ân okumaktan alıkoyan ve üstelik teşri' değeri bulunmayan hadislerdir. Onun yasakladığı Hz. Peygamber'in günlük hayatında bir beşer olarak yaptığı hususları ifade eden ve bağlayıcılık niteliği bulunmayan haberlerdir. Bütün hadisler değildir. Zira hadislerin bir kısmı sünnet içerikli hadislerdir ki bunlar olmadan Kur'ân'ı anlamak ve onu hayatta tatbik etmek mümkün değildir (Tahâvî, c.XV, s.316).

Tahâvî'nin rivayetlerle ilgili yaptığı bu yoruma baktığımızda onun da Dârimî gibi bir değerlendirmede bulunduğu görülmektedir. Tahâvî'ye göre söz konusu rivayetteki 'hadisten' maksat bütün hadisler değildir. Aksine Hz. Ömer'in yasakladığı, farz ve sünnetle ilgisi olmayan veya teşri değeri bulunmayan hadislerdir.

Bütün bu açıklamalara rağmen bir kısım insanlar bu talimatı bağlamından kopararak, siyak ve sibakına bakmayarak farklı yerlere çekmiş ve bunu kötü emellerine vesile etmişlerdir. Endülüslü muhaddis İbn Abdi'l-Ber (ö.463/1071), bu rivayetlerin açıklaması sadedinde isim vermeden bazı grupları eleştirerek şunları ifade etmektedir: İlim ve marifetten yoksun bir kısım bidat ehli ile Hz. Peygamber'in hadislerine saldıran bir grup, Hz. Ömer'in bu sözünü gerekçe göstererek Hz. Peygamber'in hadislerini itibarsızlaştırmaya çalışmışlardır. Hâlbuki Yüce Allah'ın Kur'ân'daki muradını hadisler olmadan anlamak mümkün değildir. Dolayısıyla Hz. Ömer'in bu sözü hiçbir şekilde onlar için gerekçe teşkil etmemektedir. Bu hususu birkaç madde halinde şöyle açıklayabiliriz:

I. Hz. Ömer'in bu emri/talimatı genel olmayıp özeldir. Hz. Ömer, bu hususî uyarısını Kur'ân'ı iyi bir şekilde bilmeyen bir topluluk için söylemiştir. Başka şeylerle meşgul olmaları onları tüm ilimlerin membaı olan Kur'ân gibi bir hazineden menedeceğini düşünerek böyle bir uyarıda bulunma ihtiyacı hissetmiştir. Çünkü o bu direktifini cami minberinde Medine ahalisine vermemiştir. Sadece Irak'a uğurladığı heyete Medine dışına çıkarak تنها bir yerde yapmıştır (Gamrî, c.II, s. 436).

II. Hz. Ömer, teşri' değeri olsun olmasın bütün hadisleri aynı kefiye koyarak tüm hadislerin rivayetini yasaklamamıştır. Aksine, o teşri' değeri olanla teşri değeri olmayan arasında bir fark gözetmiştir. Onun rivayetini yasakladığı veya azaltılmasını istediği hadislerin dini mahiyeti bulunmayan başka bir ifadeyle hüküm ifade etmeyen hadislerdir (Gamrî, c.II, s. 436).

III. Hz. Ömer'in çok hadis rivayetini yasaklayarak az rivayette bulunulmasını istemesi veya emretmesi, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) adına yalan-yanlış şeylerin vuku bulacağı endişesini taşıdığından ileri gelmektedir. Zira o, insanların çok rivayet ettikleri takdirde, emin olmadıkları veya iyi bir şekilde bellemedikleri hususları da aktaracaklarının kaygısını taşımıştır. Çünkü az rivayet edenin zaptı, çok rivayet edenden daha iyi olur. Bu da onu yalan- yanlıştan korur. Hz.

Ömer'in böyle bir endişe ve kaygıyı taşıdığıyla ilgili şöyle bir haber nakledilmiştir: Habere göre, Hz. Ömer bir Cuma günü minbere çıkıp insanlara hitap ederek şunu demiştir: İnsanlar! Benim size bildirmem gereken bir hadis bulunmaktadır. Her kim bu hadisi anlayıp iyi bir şekilde hıfzederse bineğinin gittiği yere kadar rivayet edebilir, kim de, iyi bellemezse rivayet etmesin, zira benim adıma yalan söyleyene hakkımı helal etmem. Hadis şudur: Allah, (c.c.) Hz. Muhammed'i hak din ile gönderdi. Onunla birlikte bir de Kitap indirdi. Kitapta indirdiği ayetler arasında recm ayeti de vardı. İbn Abdi'l-Ber: İşte bu haberde de görüldüğü gibi, Hz. Ömer iyi hıfz edenin rivayetine müsaade etmiştir. Hâlbuki konumuz olan haberde ise güya hadis rivayetini yasaklamıştır. Bu bir paradoks/çelişkidir. Bununla birlikte nasıl oluyor da, Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hadislerinin rivayetini yasaklayacak veya azaltılmasını istesin, ancak kendi sözlerinin rivayetine ise iyi belleyenleri teşvik etsin, hıfz etmeyenlerin rivayet etmelerine ise adıma yalan söyleyenleri helal etmem diyerek karşı çıksın. Hz. Ömer'den böyle bir şeyin sudur etmesi mümkün değildir (Gamrî, c.II, s. 437).

IV. İbn Abdi'l-Ber, burada metin tenkidi yapmış, söz konusu rivayetleri Kur'an'a ve diğer hadisler arz ederek bir değerlendirmede bulunmuştur. İbn Abdi'l-Ber bu konuyla ilgili şunları söylemektedir: Karaza hadisini, Şa'bî'den, Beyân adındaki bir tek ravi rivayet etmiştir. Bu olay tümüyle Beyân adlı raviye dayanmaktadır. Hâlbuki o bu konuda kendisine güvenilen biri değildir. Çünkü böyle bir haber Kur'an ve Sünnet'e aykırıdır. Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmaktadır: "Peygamber size neyi verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin." (Haşır,59/7). Başka bir ayette ise, "Hiç şüphe yok ki sen doğru yolu, göklerin ve yerin yegane sahibi olan Allah'ın yolunu göstermektесin" buyurulmuştur (Şura,42/52). Kur'an'da bu türden ayetler çoktur. Hz. Peygamber'e ittiba ve onun emrine imtisal etmek ancak kendisinden rivayet edilen hadislerle mümkün olur. Bu durumda Hz. Ömer'in hadis rivayetini yasaklayarak Allah'ın emrine aykırı davranması düşünülemez. Çünkü Ömer'in kendisi Hz. Peygamber'den "Bizden bir şey işitip, onu aynen işittiği gibi başkalarına ulaştıran kimsenin Allah yüzünü ağartsın" hadisini nakletmiştir. Mezkur hadiste, Hz. Peygamber'in hadislerinin tebliği ve rivayeti konusunda açık bir şekilde teşvik bulunmaktadır. Bunun yanında Hz. Ömer'in hadislerin öğrenilmesine karşı çıkmadığını ve bunların rivayetini veya naklini yasaklamadığını gösteren başka bir haber de onun şu sözüdür: "Kur'anı öğrendiğiniz gibi, farzları ve sünnetleri de öğreniniz." Görüldüğü gibi, Hz. Ömer öğrenme hususunda Kur'an'la sünnet arasında bir ayırım yapmamıştır. İnsanları her ikisine teşvik ederek öğrenmelerini istemiştir (Gamrî, c.II, s. 437). Ancak İbn Abdi'l-Ber'in, Beyân adlı ravinin güvenilir olmadığını ifade eden bu sözü kabul görmemiştir. Daha önce de belirtildiği üzere mezkûr ravinin sebt ve hüccet biri olduğunun yanında rivayetin senedindeki diğer ravilerin de sika oldukları ifade edilmiştir. Dolayısıyla rivayetler sened açısından sahihtir. İbn Abdi'l-Ber'in bu sözünün onun dikkatsizliğinden veya dalgınlığından neş'et edebileceği ifade edilmiştir. Ayrıca onun bu rivayetin ayet ve sünnete aykırı olduğunu iddia etmesi de doğru değildir. Çünkü bu söz yorumlandığı takdirde bir muhalefetten söz etmek mümkün değildir (Gamrî, c.II, s. 438-439).

Bir diğer Endülüslü muhaddis ve aynı zamanda fakih olan İbn Hazm (ö.456/1064), bu rivayetlerin senet açısından problemliler olduğunu belirtmektedir. İbn Hazm, Şa'bi'nin Karaza ile karşılaştığına ve ondan hadis işittiğine dair herhangi bir bilgiye sahip olmadığını belirtmektedir. Dolayısıyla, Şa'bi'nin Karaza ile görüştüğünün kesinlik kazanmadığı ve ondan bir rivayet işittiğine dair güvenilir bir delilin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumda söz konusu rivayetin güvenilir bir haber değerlendirilemeyeceği ortaya çıkmaktadır. (İbn Hazm, c.II, s.141). Ancak daha önce de ifade edildiği gibi bu rivayetlerin senet yönünden sağlam oldukları belirtilmiştir.

İbn Hazm el-İhkâm adlı eserinde; 'Sünnetleri çok rivâyet etmenin fazileti' babında söz konusu rivâyetleri gerekçe göstererek hadislerle karşı çıkanlarla sataşmış ve aklî delillerle onları susturmaya çalışmıştır. Verdiği bilgilerden, İbn Abdî'l-Ber'in isim vermeden eleştirdiği kişilerin bir kısım Malikî mezhebine mensûp âlimler olduğu anlaşılmaktadır. İbn Hazm, bu husûsta şu bilgilere yer vermektedir: Bazı insanlar, Hz. Ömer'in bu tutumunu referans göstererek çok fazla rivâyete karşı çıkmış ve bunu yapanları eleştirmiştir. Bunun yanında, Ömer'in Fâtima bint Kays'ın (ö.54/674) üç talakla boşanmış kadınla ilgili hadisine itibar etmediğini, ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi (ö.42/662) izin istemeyle ilgili anlattıklarına şahit getirmediği takdirde kendisini cezalandıracağını söylemesini gerekçe göstermişlerdir. Ancak bunların zikrettikleri gerekçelerin açık delille geçersiz ve çürük bir iddiadan ibaret olduğunu belirten İbn Hazm, delilini şu şekilde izah etmektedir: Çok fazla hadis rivâyetini eleştirenlere sormak gerekir, Rasulullah'ın hadisini rivâyet etmek konusunda ne düşünüyorlar? Onlara göre bu hayırlı bir iş midir? Yoksa hayırlı değil, kötü bir faaliyettir. Çünkü üçüncü bir şık yoktur. Şayet hayırlı bir iş olduğunu söylüyorlarsa, iyinin çoğu da iyi olduğunu; eğer kötü olduğunu söylüyorlarsa kötünün azı da kötü olduğunu söyleriz. Hâlbuki bunu söyleyenler çok sayıda hadîsle amel etmişler ki bu onlara göre kötü bir şeydir. Onlar bilerek kötü şeyler öğrendikleri ve onunla amel ettikleri itiraf etmeleri lazım gelir. Ayrıca sormak gerekir, azın ve çoğun sınırı nedir? Onlar bu konuda bir sınır belirleseler bunu bilgi ve delil olmaksızın yapmış olacaklardır. Şayet bir sınır tayin etmezlerse o zaman daha kötü bir duruma düşecekler ki, kabul ettiklerini ve karşı çıktıklarını birbirinden ayırt edemedikleri anlaşılacaktır. Bu da apaçık bir sapıklıktır. Aynı şekilde sormak gerekir İmâm Mâlik (ö.179/795) de, çok hadis rivâyet etmiştir. Bu durumda, Mâlik'in rivâyet ettiği hadisleri iyi kılan, başkasının rivâyet ettiği hadisleri kötü kılan nedir? Niçin durum tersine değil? Şayet hadisleri toplamak kötü bir faaliyet olsaydı Mâlik bunu yapar mıydı? Zira Hammâd b. Seleme (ö.167/784) ve Ma'mer b. Raşid'den (ö.153/770) sonra hadisleri cemedi İmâm Mâlik'tir. Ancak bize gelince biz bunlar gibi düşünmüyoruz. Bize göre, Hz. Peygamber'in çok sayıda sahih hadislerini rivâyet etmek iyi bir amel ve hayırlı bir iştir. Hatta Kur'ân ve hadislerde derin kavrayış sahibi olmak için hadisleri zabtu-rabt etmek gerekir ki bu faziletli bir iş ve mahza hayır bir faaliyettir demektir (İbn Hazm, c.II, s.134-137). Bu konuya temas edenlerden biri de Hatîb el-Bağdâdî'dir (ö.463/1071). Hatîb el-Bağdâdî 'Şerefu Ashabi'l-Hadis' isimli eserinde söz konusu rivayetleri naklederek mevzu ile ilgili bazı ihtimalleri ortaya atmış ve onlara cevap vermeye çalışmıştır. Hatîb bu hususta şunları kaydetmektedir: Eğer denilse: Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'den çok rivayette bulunulmasına karşı çıkması ve bu konuda sıkı davranmasının sebebi neydi? şeklinde bir soru sorulursa cevabında şu söylenir: Ömer, sadece bunu tedbir amaçlı yapmıştır. Dini korumak için ve Müslümanların maslahatını gözeterek bunu yapmıştır. O, insanların bazı hadislerin zahirine aldanarak ameli bırakacaklarından endişe duymuştur. Çünkü bütün hadislerin zahir manaları kastedilmiyor ve herkes eşit şekilde hadislerin fıkına vakıf değildi. Zira hadislerden bir kısmı mücmel olarak varid olmuştur ki ancak araştırmakla ve derin bir şekilde incelemekle manası anlaşılabilir. Dolayısıyla Hz. Ömer, hadislerin doğru bir şekilde yorumlanmamasından veya hükmünün zahirine göre olmayan hadislerin zahirine göre amel edilmesinden kaygı duyarak böyle bir tutum sergilemiştir. Buna benzer bir durum Muâz b. Cebel'in (ö.18/639) hadisinde görülmektedir: Muâz, insanlara müjde vereyim mi? Peygamberimiz: Hayır, insanlar buna dayanarak ameli bırakacaklar, demiştir. Benzer bir husus da Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye söylediği şu hadistir: 'Bu ikisi (Ebu Bekir ve Ömer) Cennet ehlinin orta yaşlılarının efendileridir. Ey Ali! Sakın onları bu hadisten haberdar etme.' Bunun gibi, Hz. Ömer de, insanların bazı hadislerle itimad ederek ameli bırakacakları korkusuyla, sahâbenin çok rivayette bulunmalarını yasaklamıştır. Bununla birlikte, Hz. Ömer'in bu konuda sıkı davranmasının ve çok rivayet etme hususunda sahâbeye baskı yapmasının, hadisleri muhafaza

altına almak ve sahâbe dışındakilerini daha dikkatli olmaya davet etmek ve aslı esası olmayan şeyleri hadisler arasına sokmaktan ürktmek amacını taşımaktadır. Zira sözü makbul ve sohbeti meşhur olan birine bu konuda kendisine baskı yapılıyorsa sohbeti bulunmayan kişinin bu konuda daha dikkatli olması gerektiği 'bi tariki'l-evla' ile anlaşılmakta, böyle kimselerin hadisler arasına yalan- yanlış şeyleri sokmaktan daha fazla sakınması icab etmektedir (Hatîb el-Bağdâdî, s.88).

Özetle Hatîb el-Bağdâdî'ye göre, Hz. Ömer'in bu uygulamasının nedeni, sünneti asılsız yalan- yanlış şeylerden korumak, muhafaza etmek ve zahiri kastedilmeyen bir kısım hadislerin yanlış yorumlanmasına ve doğru bir şekilde algılanmamasına engel olmaktır.

Görüldüğü gibi burada araştırma konusu yaptığımız Hz. Ömer'in bu sözü, tarihi süreç içinde farklı şekillerde yorumlanmış ve onun hadis rivayeti konusunda ortaya koyduğu bu yaklaşımı değişik sebeplere bağlanmıştır. Bu sebepleri incelediğimizde hepsi de ma'kûl gerekçeler olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla burada sadece bir sebebi zikretmek yerine Hz. Ömer gibi dirayetli bir şahsiyetin birçok sebebi dikkate alarak böyle bir tavsiyede bulunduğu ihtimali kuvvetli görünmektedir.

2.2.İkinci Rivayetin Tahlili:

Rivâyet şu şekildedir: Muhammed b. Beşşar (Bündar), Muhammed b. Ca'fer (Gunder)'den rivayet etti. Gunder Şu'be'den nakletti. Şu'be, Sa'd b. İbrahim'den o da babası İbrahim b. Abdurrahman b. Avf'dan (ö.32/652) şunu dediğini rivayet etmiştir: Hz. Ömer İbn Mes'ûd, Ebû'd-Derdâ ve Ebû Zer'e hitaben Hz. Peygamber'den (s.a.s.) rivayet ettiğiniz bu hadisler de nedir? dedi. Sanırım vefat edinceye kadar da onları Medîne'de hapsederek dışarı çıkmalarına müsaade etmedi (İbn Hazm, c.II, s.139).

Söz konusu rivâyet, temel hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Ancak en erken olarak İbn Sa'd'ın meşhûr Tabakât'ında geçmektedir. İbn Sa'd, Medine'de fetvâ verenleri zikrettiği sırada bu rivayeti de zikretmeyi ihmal etmemiştir (İbn Sa'd, c.II, s.291). Bunun yanında İbn Hazm el-İhkâm fi- Usûli'l-Ahkâm'ında mezkûr rivâyete yer verdiği görülmektedir. Mustafâ es-Sibâî (ö.1384/1964) ve Ebû Şehbe (ö.1403/1983) gibi yazarlar da bu rivâyeti nakletmişlerdir. Bu rivâyette, Hz. Ömer'in fazla hadis rivâyet ettiklerinden dolayı Abdullah b. Mes'ûd'u, Ebû'd-Derdâ'yı ve Ebû Zer el-Gifârî'yi Medîne'de hapsedtiği veya Medîne dışına çıkmalarına izin vermediği ifade edilmektedir.

Rivayetin senesinde yer alan râviler şunlardır: Muhammed b. Beşşâr (Bündar) (ö.252/866): Cerh ve ta'dil otoritelerine göre, sika bir zattır. Rivâyet ettiği hadislerle Buhârî ve Müslim gibi mu'teber ve güvenilir hadis kaynakları yer vermiştir (Mizzî, c.XXIV, s.511). Muhammed b. Ca'fer (Gunder) (ö.193/809): Hocalarından yazdığı hadislerin son derece güvenilir olduğu belirtilmekte, özellikle Şu'be'den rivayet edilen hadislerde herkesten daha ziyâde güvenilir olduğu ifade edilmektedir (Zehebî, c.IX, s.99). Şu'be (ö.160/776): Terceme-i hali daha önce geçmişti. Sa'd b. İbrâhîm (ö.125/742): Medine kadılığını da yapmış sika bir zattır. Rivâyetlerde, bütün senesini oruçla geçirdiği ve her gün bir hatim indirdiği bilgisi yer almaktadır (İbn Sa'd, c.VII, s.447-448). İbrâhîm b. Abdurrahman b. Avf (ö.95/ 714): Tabîinden ve Medineli sika biridir (İclî, c.I, s.202).

İbn Hazm, Şu'be'nin böyle bir konuyu rivâyet ettiği hakkında şüphesinin bulunduğunu belirtmekte, ayrıca haberin ravisi İbrâhîm b. Abdurrahmân b. Avf'ın da Hz. Ömer'den semainin sabit olmadığını ifade etmektedir (İbn Hazm, c.II, s.139). Her ne kadar Beyhakî (ö.458/1066) bu konuda İbn Hazm'a muvafakat etmişse de, ancak bu hususta farklı düşünenler de bulunmaktadır.

Nitekim İbn Ebî Şeybe (ö.235/849) ve Taberî (ö.310/923) gibi bazı âlimler sema'ının sabit olduğunu söylemiştir. Ancak İbrahim'in vefât tarihine ve yaşına baktığımızda bunun mümkün olmadığı ortaya çıkmaktadır. Zira İbrahim'in hicri 95 veya 99 yılında 75 yaşında iken vefat ettiği belirtilmiştir. Buna göre, onun hicri 20 yılında, Hz. Ömer'in hilafetinin sonlarına doğru doğduğu ortaya çıkmaktadır ki, bu yaştaki bir çocuğun semainin sabit olması düşünülemez (Mustafâ es-Sibâî, s.66). Bu takdirde söz konusu rivayetin muteber ve delil olabilecek bir nitelikte olmadığı dolayısıyla bu hususta referans olarak alınamayacağı anlaşılmaktadır. İbn Hazm göre, söz konusu haberin sened açısından problemliliğinin dışında haberin içeriğine bakıldığında onun uyduruk ve açık bir yalan olduğu da ortaya çıkmaktadır. Zira bu haber doğru kabul edildiği takdirde iki mahzuru bareberinde getirmektedir ki bunlardan ilki Hz. Ömer durduk yere sahabeyi itham etmiş ve onları zan altında bırakmıştır. Hâlbuki aklı başında olan hiç kimse böyle bir davranışta bulunamaz. Diğer mahzur ise, Hz. Ömer, hadislerin rivayetini yasaklamış ve Hz. Peygamber'in sünnetlerini Müslümanlara ulaştırılmasına engel olmuştur. O, İnsanlara baskı yaparak hadislerin saklanması ve başkalarına iletilmemesini sağlamıştır. Ancak Hz. Ömer gibi bir şahsiyetin böyle bir faaliyette bulunması mümkün değildir. Çünkü bu doğrudan İslam'dan uzaklaşmak ve hak yoldan ayrılmaktır. Şayet Hz. Ömer'in sahabeyi yalan söylemekle itham ettiği kabul edilirse, o zaman Ömer kendisini de yalanla itham etmiş olur. Çünkü Ömer de, sahabeden biridir. Hâlbuki hiçbir müslüman bunu yapmaz. Ayrıca Hz. Ömer durduk yere, sahabeyi itham etmişse onlara haksızlık etmiştir. Bu durumda, batıl görüşünü desteklemek için söz konusu rivayetleri gerekçe gösterenler bu iki ihtimalden birisini seçmekte serbesttirler (İbn Hazm, c.II, s.139).

İbn Hazm, şayet bu haber doğru kabul edilirse, Hz. Ömer'in yasağı genel ve umumi bir yasak değildir, aksine onun Rasulullah'tan (s.a.s.) rivâyetini yasakladığı hadisler Karaza'dan rivâyet edilen hadisin açıklamasında belirtildiği üzere; teşri değeri bulunmayan, geçmiş ümmetlerle ilgili ve bunların benzeri olan hadislerdir. Farz ve sünnetlerle ilgili olanlar değildir. Bunu bu şekilde yorumlamak daha doğrudur. Ayrım yapmadan bütün hadisleri yasakladığını düşünmek mümkün değildir. Çünkü normal bir Müslümanın hakkında böyle düşünmek caiz değildir. Hz. Ömer hakkında nasıl böyle bir şey düşünülebilir? Zira kendisi Hz. Peygamber'in vefatından sonra çok yaşamamasına rağmen Hz. Peygamberden (s.a.s.) beş yüz kusur hadis rivayet etmiştir. Bu küçük bir sayı değildir. Sahâbe arasında ondan daha fazla rivayet edenlerin sayısı iki elin parmaklarını geçmemektedir. Bu da göstermektedir ki, Hz. Ömer bütün hadisleri bir kefeye koyup hepsini yasaklamamıştır. Bilakis hadisler arasında ayrım yaparak sadece insanların ihtiyaç duydukları, teşri değeri bulunan, farz ve sünnetleri ihtiva eden hadislerin rivayetine izin vermiştir. Aynı şekilde bu yorumumuzu açık ve seçik bir şekilde destekleyen Hz. Ömer'den şöyle bir haber de rivayet edilmiştir: Sizinle Kur'ân'ın müteşâbihâtını tartışacak bir grup ortaya çıkacaktır. Siz de onlara karşı sünnet ve hadislere yapışın ve onlardan delil getirin. Çünkü sünnet ve hadis ashâbı Kur'ân'ı daha iyi bilirler (İbn Hazm, c.II, s.139140). İbn Hazm, bütün bunlardan daha ilginç olanı, Hz. Ömer'in çok hadis rivayet ettikleri için İbn Mes'ûd, Ebû Musâ ve Ebu Derdâ'yı Medîne'de hapsedtiğini gerekçe gösteren Mâlikî mezhebine mensûp bazı âlimlerin tutumlarıdır. Bunlar ilk önce bu yaklaşımlarını gözden geçirmeleri ve kendilerine şu soruyu sormaları gerekir. İbn Mes'ûd, Ebû Zer ve Ebû Derdâ sahâbenin büyüklerinden ve adaletle bilinen kişiler oldukları halde Hz. Ömer onların çok hadis rivayetine engel olup onları Medine'de hapsedmişse, Muvatta'ında müsned ve mürsel ayrımı yapmadan yaklaşık sekiz yüz otuz kusur hadisi bir araya getiren İmam Mâlik'e ne derdi? Hâlbuki İbn Mes'ûd'un rivayet ettiği hadis, sekiz yüz kusurdur, Ebû Zer'in iki yüz seksen, Ebû Derdâ'nın ise yüzdür. Bunların asılsız iddiasına göre, Ömer sahabeye karşı çıkıp Mâlik'e karışmayacak mı? Şayet bu insanlar vicdan sahibi olup

akıllarını kullanmış olsalardı arkadaşlarına reva gördükleri şey için sahabeyi eleştirmezlerdi. Doğrusu bu durum hayret vericidir (İbn Hazm, c.II, s.141).

İbn Hazm'ın bu konuyla ilgili yaptığı bu uzun açıklama ve değerlendirmesinden; onun Hz. Ömer'in, çok rivayetten dolayı bazı sahabileri habsettiğini ifade eden haberin öncelikle senet açısından problemli olduğu, bu nitelikteki bir haberin bilgi değerinin olmadığı, dolayısıyla referans teşkil etmeyeceği görüşündedir. Ona göre, Hz. Ömer gibi bir şahsiyetin hadis rivayetine karşı çıkması mümkün görünmemektedir. Faraza bu haber doğru kabul edilse bile Hz. Ömer'in rivayetine karşı çıktığı ve engel olduğu bütün hadisler değildir. Bilakis sünnet ve farzları ihtiva etmeyen, dini hayatta insanların ihtiyaç duymadıkları ve teşri değeri bulunmayan hadislerdir.

Bu rivayet bağlamında bu konuya temas edenlerden biri Mustafa es-Sibâî'dır. Sibâî, söz konusu rivayetin içerik olarak temelsiz ve asılsız olduğunu şu şeklide açıklamıştır: Her ne kadar bazı sahabiler çok rivayette bulunmuşsa da ancak Ebû Bekir ve Ömer gibi sahabilerin döneminde bu iş nadir idi. Adı geçen iki halifenin hadis rivayeti konusundaki tutumları, insanları bu konuda daha dikkatli olmaya teşvik etmekte ve Kur'ân'a öncelik verilmeleri yönündeydi. Sibâî, Hz. Ömer'in, çok rivayetten dolayı sahabeden birini haps etmiş mi? şeklindeki sorunun cevabında şunları ifade etmiştir: İnsanlar arasında dolaşan meşhûr rivayete göre, Hz. Ömer'in, çok hadis rivayet ettikleri için üç büyük sahabiyi haps ettiği belirtilmiştir. Bunlar; İbn Mes'ûd, Ebû'd- Derdâ ve Ebû Zer'dir. Ben muteber kaynaklarda bu rivayeti çok aradım ancak çok aramama rağmen hiçbir kaynakta bulamadım. Bunun uyduruk olduğu apaçık ortadır. Zira İbn Mes'ûd erken bir zamanda İslam'ı kabul eden biridir ve büyük sahabe arasında yer almaktadır. Bunun yanında Hz. Ömer'in değer verdiği bir sahabidir. Öyle ki Ömer onu Irak'a gönderdiğinde, Irak halkına minnette bulunarak, 'Abdullah'ı size göndererek sizi kendi nefsim tercih ettim' demiştir. İbn Mes'ûd, Hz. Ömer'in hilafeti boyunca Irak'ta ikamet ederek burada halka dinin ahkâmı olan farzları ve sünnetleri öğretmiştir ki, bunların bir kısmı Kur'ân'da geçmekte, diğer kısmı da hadis-sünnette yer almaktadır. Binaenaleyh İbn Mes'ûd'u, Kur'ân ve sünneti öğretmek için gönderen Ömer'in, onu hadis rivayet ettiğinden dolayı hiç hapseder mi? Ebû Zer ve Ebû'd- Derdâ'ya gelince bu ikisinin çok hadis rivayet ettikleri bilinmemektedir. Evet Ebû'd-Derdâ, İbn Mes'ûd'un Irak'ta muallimlik yaptığı gibi kendisi de Şam'da öğretmenlik yapmıştır. Ömer'in İbn Mes'ûd'u haps ettiğiyle ilgili tuhafılık Ebû'd- Derdâ için de geçerlidir. Hâlbuki Ebû'd-Derdâ insanlara dinin ahkâmını öğretmek maksadıyla Şam'da ikamet etmekteydi. Ömer nasıl olur da onu hapseder. Acaba, Ömer bununla, Ebû'd-Derdâ ve İbn Mes'ûd'dan bazı hadisleri ve dolayısıyla dinin bazı ahkâmını gizlemelerini mi istiyordu? Ebû Zer ise, her ne kadar hadis rivayet etmişse de, ancak merviyatı Ebû Hüreyre'nin (ö.58/678) rivayet ettiği hadislerin yarısına kadar ulaşmamıştır. Bu durumda Hz. Ömer niçin onu haps etsin de Ebû Hüreyre'ye karışmasın ve onu haps etmesin? (Mustafâ es-Sibâî, s.64-65).

Sibâî (ö.1964), özetle şunu ifade etmiştir: sahabe arasında çok hadis rivayet etmekle bilinenler; Ebû Hüreyre, Abdullah b. Ömer (ö.73/693), Enes b. Malik (ö.93/711), Hz. Âişe (ö.58/678), Abdullah b. Abbas (ö.68/687), Câbir b. Abdullah (ö.78/697) ve Ebû Said el-Hudrî'dir (ö.74/693). Hz. Ömer'in bunlarla ilgili olumsuz bir tutum veya bunlara karşı menfi bir tavır sergilediği bilinmemektedir. Bilakis Ebû Hüreyre'nin çok hadis rivayet ettiğini görünce onu yanına çağırarak Hz. Peygamber'le birlikte falan yerde olduğumuzda sen de orada mıydın diye sormuş, Ebû Hüreyre de 'evet' ben de orada hazır idim demiş ve Hz. Peygamber'den şu rivayeti aktarmıştır: 'Kim benim adıma bilerek yalan söylerse cehennemdeki yerine hazırlansın.' Bunun üzerine Hz. Ömer ona mademki bunu hatırladın şimdi git ve tahdis et demiştir. Dolayısıyla Hz. Ömer'in sahabe arasında en çok rivayette bulunan Ebû Hüreyre'yi bırakıp ona karışmaması, Ebû Hüreyre'den daha az rivayeti bulunan İbn Mes'ûd'u veya Ebû'd- Derdâ'yı haps etmesi nasıl

mümkün olur. Hâlbuki bu ikisi sahabe içerisinde çok hadis rivayeti ile bilinmemektedir (Mustafâ es-Sibâî, s.65). Sibâî, söz konusu rivayetle ilgili yukarıdaki bilgilere ilaveten şu bilgileri de vermektedir: Uzun süre bu rivayete şüpheyle yaklaştım ve her açıdan değerlendirmeye çalıştım ta ki İbn Hazm'ın el-İhkâm'ında " rivayet edildiğine göre, 'Hz. Ömer, Hz. Peygamber'den hadis rivayet ettikleri için, İbn Mes'ûd'u, Ebû'd- Derdâ'yı ve Ebû Zer'i hapsedmiştir." Şeklinde bir rivayete rastladım. İbn Hazm'ın bu rivayetle ilgili, senesinde inkita'ın bulunduğunu ve muhteva açısından da uyduruk ve asılsız bir haber olduğunu söylediğini, gördüm (Mustafâ es-Sibâî, s.65-66).

Ebû Şehbe (v.1983), 'Difâün 'anî's-Sünne ve Redd-i Şübbeh'i-l-Müsteşrikîn ve Küttâb'i-l-Muâsirîn' isimli eserinde Ebû Reyne'nin (v.1970) Sünnet'le ilgili iddialarına cevap verdiği sırada söz konusu bu rivayete de değinerek onunla ilgili şunu söylemiştir: Bu yazarın ilginç olan yanı ve tuhaflığı, istediği ve arzu ettiği görüşü desteklemek için mevzû ve asılsız hadisler dahi olsa onunla istişhadta bulunmasıdır. Onun, Hz. Ömer'in çok hadis rivayetinden dolayı İbn Mes'ûd, Ebû'd-Derdâ ve Ebû Zer'i Medine'de hapsedtiğine dair rivayeti delil olarak zikretmesi gibi. Zira bu rivayet, İbn Hazm'ın da belirttiği gibi yalan ve uydurmadır. Ayrıca onun, İbn Hazm, bunu rivayet etmiştir demesi de ilmi emanetle bağdaşmamaktadır. Çünkü İbn Hazm bunu rivayet etmemiş bilakis zikretmiştir. Rivayet etmekle, zikretmek arasında fark vardır. Rivayet etmek, aynı şekilde rivayetin beğenildiği ve mevsûk olduğunu da ifade etmektedir. Hâlbuki İbn Hazm söz konusu rivayetin zayıf ve batıl olduğunu belirtmiştir (Ebû Şehbe, s.37-49). Ebû Şehbe, söz konusu rivayetin asılsız ve uydurma olduğuna delalet eden işaretlerden biri de, İbn Mes'ûd'un, Hz. Ömer'in öğreti ve metodunu benimsemesi ve takip etmesidir. Nitekim İbn Mes'ûd'un bu konuda şunu dediği nakledilmiştir: Eğer insanlar bir vadiyi tutsa, Ömer de başka bir vadiyi tutsa ben, onun tuttuğu vadiyi ve gittiği yolu tutarım. Bunun yanında Hz. Ömer'in onu Irak halkına dini öğretmek için gönderdiği ve onu size göndermekle sizi kendi nefsimce tercih ettim dediği belirtilmiştir. Bu durumda İbn Mes'ûd'un ona muhalefet etmesi nasıl mümkün olabilir? Ömer'in onu hapsedtiği nasıl ma'kûl olabilir? Oysaki İbn Mes'ûd'un çok hadis rivayet ettiği de bilinmemektedir. Amr b. Meymûn'dan (ö.74/693) rivayet edildiğine göre o şunu demiştir: Bir yıl kadar İbn Mes'ûd'un yanına gidip geliyordum. Bu süre zarfında onun Resulullah'tan (s.a.s.) ne bir hadis rivayet ettiğini gördüm ve ne de, 'Rasulullah şöyle buyurdu' dediğini işittim, ancak bir gün bize bir hadis rivayet ettikten sonra birden hüznümlendi ve tedirgin oldu öyle ki alnından terin döküldüğünü gördüm (Ebû Şehbe, s.50-51).

3. SONUÇ

Hz. Ömer'in hadis rivayetine yönelik temkinli yaklaşım sergilediğine veya bu bağlamda bazı sahâbîleri uyardığına dair çeşitli rivayetler kaynaklarda yer almaktadır. Her ne kadar bu rivayetlerin bir kısmı isnad ve metin açısından problemlili görünse de, aralarında güvenilirlik arz edenlerin bulunduğu da göz ardı edilemez. Bu çerçevede, "ateş olmayan yerden duman çıkmaz" ilkesinden hareketle, söz konusu rivayetlerin tamamını ya bütünüyle kabul ya da tümüyle reddetmek yerine, her birinin kendi bağlamı içerisinde, tarihsel arka planı ve rivayet ortamı göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi gerekmektedir. Nitekim bu rivayetlerin varlığı, tarihsel süreçte bu minvalde bazı gelişmelerin yaşandığını göstermektedir.

Bu bağlamda yapılan analizler, Hz. Ömer'in söz konusu uyarılarının genelleştirilmemesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Rivayetlerin teşri' nitelikte olmayan hadislerle sınırlı olduğu, hadislerin sıhhatini koruma saikiyle hareket edildiği ve Kur'ân'a öncelik verilmesinin hedeflendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Hz. Ömer'in, ümmetin bütün mesaisini ve gayretini sadece hadis rivayetine teksif etmesini arzu etmediği de değerlendirilen hususlar arasındadır.

Dolayısıyla bu rivayetlerden hareketle, Hz. Ömer'in tüm hadis rivayetlerini kapsayan kapsamlı bir yasaklama ya da sınırlama iradesi taşıdığı sonucuna varmak isabetli değildir. Nitekim Hz. Ömer'in kendisinin de beş yüzü aşkın hadis rivayet ettiği bilinmektedir. Bu durum, onun hadis rivayetini bütünüyle reddetmediğini; aksine belirli sınırlar ve hassasiyetler çerçevesinde bu faaliyeti sürdürdüğünü göstermektedir. Dolayısıyla kendisine bu hakkı tanırken başkalarına mutlak anlamda yasak getirmesi düşünülemez. Öte yandan, bu tür rivayetlerde genellikle çok hadis rivayet eden sahabiler yerine, az rivayetle tanınan kişilerin isimlerinin geçmesi de isnad açısından bazı şüpheleri gündeme getirmektedir.

Bu itibarla, Hz. Ömer'e nispet edilen bu rivayetleri bağlamından kopararak bütün hadis faaliyetini sorgulamak ya da hadislerin tamamını itibarsızlaştırmak, hem tarihsel gerçekliğe hem de rivayet usulüne aykırı bir tutum olacaktır. Söz konusu rivayetlerin siyak ve sibakı içinde değerlendirilmesi, rivayet faaliyetinin gelişim sürecini ve sahabe dönemi uygulamalarını doğru anlamak açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Bâcî, Ebû'l-Velid Süleyman b. Halef, (1986). *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh li-men Harrece lehü'l-Buhârî fi'l-Câmi'i's-Sahîh*, thk., Ebû Lübâbe Hüseyin, Daru'l-Livâ, Riyad.
- Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman. (2012). *Sünen*, thk. Abdulaziz el-Halidî, Beyrut: Darü'l Kütübi'l-İlmiyye.
- Bünyamin Erul, (1997). Sahabenin Sünnet Anlayışı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed b. Süveylim, (1989). *Difâün 'ani-s-Sünne ve Redd-i Şubbehi'l-Müsteşrikîn ve Küttâbi'l-Muâsırîn*, Mektebetü's-Sünne.
- Gamrî, Nebîl b. Hâşım (1999). *Fethu'l-Mennân*, Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, Beyrut.
- Hâkım en-Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh, (1990). *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, thk., Msutafa Abdülkadir Ata, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Hatîb el-Bağdâdî, (1436). *Şerefu Ashâbi'l-Hadis*, thk., M. Said Hatiboğlu, Daru İhyâi's-Sünne, Ankara.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, (1379). *Fethü'l-Bârî*, thk., M. Fuad Abdalbaki, Daru'l-Ma'rife, Beyrut.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, (1986). *Takrîbü't-Tehzîb*, thk., Muhammed Avvame, Daru Reşid Suriye.
- İbn Hazm, Muhammed Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm, (1431). *el-İhkâm fi-Usûli'l-Ahkâm*, thk., Ahmed Muhammed Şakir, Darü'l-Afak, Beyrut.
- İbn Mâce, *Sünen*, thk., Şuayb el-Arnâvut, Daru Risaleti'l-Alemiyye, Beyrut.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zuhrî, (2001). *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk., Ali Muhammed Ömer, Hanci, Kahire.
- İclî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdullah b. Salih, (1985). *Ma'rifetü's-Sikât*, thk., Abdülalim, Mektebetü'd-Dar, Medine.
- Mehâmilî, Ebu Abdillâh Hüseyin b. İsmâîl, (1412). *el-Emâlî'l-Mehâmilî*, thk., İbrahim el-Kaysî, el-Mektebü'l-İslâmiyye, Ürdün.
- Mizzî, Yûsuf b. Abdurrahman, (1400). *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâ'ir-Ricâl*, thk., Beşşar Avvad, Muessesetü'r-Risale, Beyrut.

- Muhammed b. Ali b. Adem b. Musâ, *Meşâriku'l- Envâr, fi -Şerhi İbn Mâce*, thz., Darü'l-Muğni, Riyad.
- Sibâî, Mustafa (1985). *es-Sünne ve Mekânetuha fi't-Teşrii'l-İslâmâ*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut.
- Sindî, Muhammed b. Abdulhadî es-Sindî et-Tettevî, *Haşiyetu's-Sindî 'alâ Sünen'i İbn Mâce*, tz. Daru'l-Cîl, Beyrut.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, (2005). *Cem'û'l-Cevâmi'* thk., Muhtar İbrahim, Ezher, Mısır.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme (1415). *Şerhu Müşkilü'l-Asâr*, thk., Şuayb Arnavut, Muessesetu'r-Risâle Beyrut.
- Talat Koçyiğit (2013). *Hadis Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Ankara.
- Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân el-Farikî (1405). *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk., Şuayb el-Arnavutî, Muessesetü'r-Risale, Beyrut.